Vana kalmistu Tapal – ajalooväärtus ja MÄLESTUS tulevastele põlvedele

Tapa vanale kalmistule maeti viimati enam kui pool sajandit tagasi ning suuremal osal kunagistest hauaplatsidest ei ole enam hooldajaid. Kalmistut aga säilitatakse ja tehakse seal elementaarseid korrastustöid, et hoida esivanemate mälestust.

EVA KLAAS
eva.klaas@ajaleht.ee

Kui jalutada vanal kalmistul, mis tekkis kunagi õigeusu kiriku initsiatiivil ja selle lähedale, hakkab silma, et osa riste on viltu, aiad kõverad ning mõneltki kivilt ei loe enam midagi välja.

"Kalmistute korrastamisel pole silmas peetud algelisimaidki esteetilisi nõudeid. Ei mingit plaani ega süsteemi, ei mingit ilumõistet. Raudaedade ja plekkpärgade rägastik jätab mulje, nagu puhkaksid lahkunud traattõkete vahel, nagu kardaksid leinajad, et surnud ei saa muidu rahu, kui nende rahupaik peab olema ümbritsetud raua ja lukuga. Vääralt oleme kuhjanud kalmu ainult häirivate üleliigsustega ja asjata raisanud oma raha," kirjutas ajakiri Maret 1932. aastal Eesti kalmistute kohta.

Süsteemitus ja raudaedade rohkus on iseloomulik ka Tapa vanale kalmistule. Kuigi rahupaigas on mõned ristid pikali kukkunud või lükatud, mõned katki murtud, vastutustundetud inimesed kipuvad surnuaia äärde olmeprügi tassima ja ka kalmistut ennast prahistama, on kalmistu oluliselt paremini korras kui veel mõne aasta eest.

Neli aastat tagasi toimusid Tapa muuseumi eestvõttel kolme kuu jooksul talgupäevad kalmistu põhjalikuks korrastamiseks.

Langetati võsa, korjati kokku rohkesti klaasi, metalli ja olmeprügi. Osa hauaplatse oli sedavõrd võsastunud, et enne võsa eemaldamist ei saanud sealt rämpsu kättegi.

Aga parandati ka hauaplatse ümbritsevaid väravaid, puhastati mullaseid ja sammaldunud hauakive, millest paljud tuli enne õigesse asendisse keerata või maa seest välja kaevata, kõrvaldati ristidelt roostet ja tehti muidki töid. Madalale vajunud hauakive tõsteti pinnast kividega täites kõrgemale. Kuna kalmistu on muinsuskaitse all ning kuulub riiklike kultuuriväärtuste registrisse kui ajastule tüüpiline 19. sajandist ja 20. sajandi algusest pärinevate hauatähistega kalmistu, tuli tööde tegemisel mõistagi muinsuskaitse nõuetega arvestada.

Tapa muuseumi juhataja Tiina Paas pidas kalmistu säilitamist ning elementaarset korrashoidmist väga oluliseks. "Siia on maetud palju Tapa linna ja piirkonna jaoks olulisi inimesi," kõneles Paas.

Kalmistu, mille kohal asus varem Tapa mõisa metsavahi põld, otsustati rajada üleeelmise sajandi lõpus. Sealne esimene matus, mille kohta on kindlad andmed, toimus 1. aprillil 1898. aastal, kui sängitati mulda majaomanik Aleksander Andreas Treuberg.

Kalmistule on maetud ka näiteks esimene Tapa alevivanem Villem Gabriel, kunagine tuntud fotograaf ja kultuuritegelane Hans Pudel, malmi- ja vasevabriku omanik Jaan Krusbach, samuti hulk vorstimeistreid ja kultuuritegelasi.

Tapa vanal kalmistul asub lisaks eraisikute haudadele ka mitu mälestusmärki või -sammast, millest ehk tähtsaim on Hans Koivale ja kolmele tundmatule sõdurile pühendatud hauamonument. 1920. aastate lõpus püstitas Koiva isa mälestussamba oma hukkunud pojale ja tema kolmele kaaslasele. See korrastati 1989. aastal ja hauakivile asetati 1991. aasta septembris uus tahvel, millel on kirjas: "Isamaa ilu hoieldes vaenlase vastu võideldes. Leitnant Hans Koiva ja kolm tundmatut sõdurit langesid Jõeperes jaan. 1919." Mälestussammas on ühtlasi Tapa vabadussõja monument.

Kalmistult leiab ka mälestusristi, mis on pühendatud 1919.–1920. aastatel vabadussõjas Loodearmee koosseisus võidelnutele, kes surid tüüfusesse ja sõjas saadud haavadesse lähedalasuvas Udriku sõjaväehaiglas.

Mälestusrist avati 1931. aasta juunis, mil see ka esimest korda pühitseti. Ühishauda on maetud 27 tüüfusesse surnud võitlejat, nende hulgas ka mõned haiglaõed, samuti kaks arsti, kellest üks oli kirurg ja üks tsiviilisik. Mälestusristi ühishaua kohal taastas Vene Sõjahaudade Hooldeliit 2008. aastal.

Tapa vallavanem Alari Kirt rääkis, et omavalitsus hoolitseb kalmistu niitmise eest, samuti tehakse see vähemalt korra aastas sodist puhtaks. "Riste, mis on ajahamba poolt viltu vajunud, me ei puutu. Midagi hävitama seal ei hakka," kõneles Kirt.

Hauaplatse, mida pidevalt hooldatakse, on kalmistul vähe, vaid mõned üksikud. Tiina Paas teadis, et kalmistul inimesi siiski käib, lähedaste haudadele on tuldud isegi Moskvast.

"Hauaplatse ei korrastata ehk ideaalselt ja vahel on ka keeruline seda teha, kui kadunukest meenutab näiteks üksnes rist, kuid käiakse mälestamas," kõneles Paas.

Kalmistut sageli külastades jääb silma, et mõnele kalmule on toodud lilli, kuskil põlevad küünlad ning mõni haud on korda tehtud.

Kalmistud, mis vajuvad vaikselt unustuste hõlma

EVA KLAAS
eva.klaas@ajaleht.ee

Eestis, sealhulgas Lääne-Virumaal, on surnuaedu, kuhu enam ei maeta või tehakse seda väga harva, ka pole seal palju hauaplatse, mida omaksed külastaksid. Ometi on needki kalmistud mälestuskohad, samuti on neil väärtus aja- ja kultuurilooliste paikadena.

Nii püüavad omavalitsused või kogudused, kelle hallata kalmistud on, neid võimalikult heas korras hoida.

Vihula vallas asub palju kalmistuid

Rahvaarvu poolest väikeses Vihula vallas asub koguni viis kalmistut: Esku, Ilumäe, Käsmu, Vainupea ja Pihlaspea.

Pihlaspea kalmistu (alumisel pildil) on selline, kuhu enam ammu inimesi ei maeta, see on tunnistatud riiklikuks kultuurimälestiseks. Peamiselt on surnuaial näha vanu raudriste.

Ajalooliselt asus kalmistu juures kabel, mis ehitati 1673. aastal ning lammutati 1845. aastal. Tekkis vajadus uue ja kaasaegsema kabeli järele. Sagadi mõisnik Eduard von Fock lubas oma kuluga uue kabeli ehitada, kui tal lubatakse see Pihlaspealt üle viia Eskule ja kasutada vana kabeli materjali. Nii ka tehti.

Vihula vallavanem Annes Naan ütles, et omavalitsus peab oluliseks ka selle väikese ajaloolise surnuaia korrashoidmist, mis tähendab eelkõige niitmistöid.

Naan lisas, et Käsmu kalmistu on küll täiesti toimiv surnuaed, kus inimesed käivad lähedaste haudadel, kuid matuseid on ka seal väga harva, sest ruumi napib. Praegu otsitaksegi koos kogudusega murele lahendust.

Hulja kalmistu heakorra eest seisab kogudus

Hulja kalmistu on kantud riiklike kultuurimälestiste registrisse kui 18.–19. sajandist pärinevate hauatähistega ning jälgitavate piiridega külakalmistu. Kalmistu on piiratud madala maakivimüüriga, selle väravaehitis on paekivist.

Hulja surnuaia rajamise mõte tekkis möödunud sajandi keskpaiku seoses ruumipuudusega Kadrina kiriku juures oleval surnuaial. Täpne rajamise aeg pole teada, kuid 1859.–1860. aasta Hulja mõisa plaanil on see olemas, samas suuruses nagu hiljem.

Vanimaks teadaolevaks hauaks kalmistul loetakse Gustav Stricki hauda 1889. aastast. Hulja kalmistul oli kunagi ka puust kabel, mis praeguseks on täielikult hävinenud. Hulja kalmistut haldab ning korraldab seal mõningaid vajalikke hooldustöid EELK Kadrina kogudus.

Koguduse õpetaja Meelis-Lauri Eriksoni sõnul toimub Hulja kalmistul matuseid harva, kuid mõnikord tuleb seda siiski ette. Eriksoni hinnangul on väikesel kalmistul vaikne. "Seda öelda ei saa, et seal üldse ei käidaks, lähedaste kalmusid ikka külastatakse," kõneles Erikson. Huljal toimuvad ka kalmistupühad.

Matmispaik Emumäe nõlval

Mursi kalmistu tekkis Mursi talu maadele 1930. aastatel. Esimesena maeti sinna 1935. aastal suurtalu peremees Kalev Murs.

Kuigi esialgu oli tegemist talu- või perekonnakalmistuga, hakati hiljem sinna mulda sängitama ka ümberkaudseid inimesi.

Kümmekond aastat tagasi püstitas Salla küla mees Hando Kuntro, kes tollal oli Rakke valla turismiobjektide hooldaja, maastikukaitsealal asuva kalmistu väravasse nelja meetri kõrguse puuristi.

Ristil on tahvel kirjaga "Kõik on üks, üks on kõik". Kuntro sõnul sai sümboolne rist pandud kõigi kalmistule maetute mälestuseks. Ta lisas, et kalmistul käivad nii maetute lähedased kui ka inimesed, kes lihtsalt Emumäge külastavad.

Mursi kalmistut hooldab vald. Rakke vallavanem Andrus Blok ütles, et seal niidetakse heina ning koristatakse maha langenud puud, surnuaed vaadatakse üle nii sageli, kui tehakse hooldustöid Emumäel. Viimane matus, [illegible] oli Mursi kalmistul 2011. aastal, kuid enne seda oli seal kodusi mulda sängitatud viimati [illegible] aastate keskel.